

**SHARQ UYG‘ONISH DAVRIDA PEDAGOGIK FANLARNING
RIVOJLANISHI**

Suyunboyeva Shukrona – *“University of Management and Future Technologies” universiteti S550- guruh talabasi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada Sharq uyg‘onish davrida pedagogik fanlarning rivojlanishi va ularning hozirgi zamon ta’limiga ta’siri tahlil qilingan. Sharq mutafakkirlarining pedagogik g‘oyalari, ayniqsa, ma’naviy, axloqiy va ijtimoiy tarbiya masalalariga bo‘lgan e’tibor, bugungi ta’lim tizimlarida o‘quvchilarga ilmiy bilimlar bilan birga, shaxsni to‘g‘ri va adolatli hayotga yo‘naltirishga xizmat qilmoqda. O‘qitish metodologiyasidagi tizimli va bosqichma-bosqich yondashuvlar, mustaqil fikr va kreativlikni rivojlantirishga bo‘lgan e’tibor hozirgi ta’lim jarayonida keng qo‘llanilmoqda. Sharq pedagogikasining o‘quvchilarning rivojlanishiga ta’siri shaxsga yo‘naltirilgan va madaniy, axloqiy jihatlariga hamda ijtimoiy mas’uliyatga asoslangan pedagogik yondashuvlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu maqola Sharq pedagogikasining ta’lim tizimlari rivojiga qo‘shgan hissasini va uning global miqyosdagi ahamiyatini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Sharq pedagogikasi, ta’lim tizimi, pedagogik g‘oyalar, ma’naviy tarbiya, axloqiy ta’lim, mustaqil fikrlash, kreativlik, ijtimoiy mas’uliyat, pedagogik metodologiya, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim.

Kirish

Sharq uyg‘onish davri insoniyat tarixining eng yorqin va muhim bosqichlaridan biri bo‘lib, ilm-fan, madaniyat va ta’lim sohalarida sezilarli o‘zgarishlar yuz berdi. Bu davr, ayniqsa, Islom olamining ilmiy markazlarida, Buxoro, Samarqand, Bag‘dod, Damashq kabi shaharlarda ilm-fan rivojlanishining poydevori bo‘lib, ko‘plab buyuk mutafakkirlar va olimlar o‘z asarlarini yaratganlar. Pedagogika fani ham bu davrda jiddiy rivojlanib, ta’lim tizimining asosiy tamoyillari shakllandi. O‘sha davrda nafaqat diniy va ilmiy bilimlar, balki axloqiy va ijtimoiy tarbiya masalalari ham ta’lim jarayonining ajralmas qismi bo‘lib qoldi.

Sharq uygʻonishining ilk bosqichlarida taʼlim jarayoni koʻproq diniy ilm-maʼrifatga asoslangan boʻlsa-da, asta-sekin ilmiy tadqiqotlar va falsafiy tafakkur kengayib, ilm-fanlarning turli yoʻnalishlari, jumladan, tibbiyot, astronomiya, mantiq, matematika, va falsafa pedagogika bilan birga rivojlana boshladi. Ushbu rivojlanish nafaqat Sharq olamida, balki butun dunyo ilm-faniga katta taʼsir koʻrsatdi. Pedagogik oʻqituvchilar va ilm-fan olimlari oʻz asarlarida taʼlim jarayonini nafaqat bilim berish, balki shaxsni maʼnaviy va axloqiy jihatdan shakllantirish yoʻli sifatida koʻrib chiqdilar. Bu davrda pedagogikaning asosiy yoʻnalishlari, metodlari va taʼlim tamoyillari shakllanib, nafaqat oʻz zamonasida, balki keyingi asrlarda ham taʼlim sohasiga katta taʼsir koʻrsatdi.

Pedagogik yondashuvlarning shakllanishi

Sharq uygʻonish davrida pedagogik yondashuvlarning shakllanishi ilm-fan, falsafa va maʼnaviyatning uygʻunlashgan rivojlanishi bilan bogʻliq edi. Bu davrda taʼlimning asosiy maqsadi faqat bilim berish emas, balki shaxsni maʼnaviy, axloqiy va ijtimoiy jihatdan tarbiyalash edi. Pedagogika fani birinchi marta ilmiy asosda rivojlanib, taʼlim tizimining tamoyillari va metodologiyasi shakllana boshladi. Ilmiy markazlar va madrasalar orqali taʼlimning anʼanaviy usullari rivojlantirildi, ammo shuningdek, yangi pedagogik yondashuvlar va metodlar ishlab chiqildi.

Al-Farobiy, oʻzining "Al-Madina al-Fazila" asarida, taʼlim jarayonining maqsadini shaxsning maʼnaviy yuksalishini taʼminlash deb belgilaydi. Uning fikriga koʻra, taʼlim faqat materialistik bilimlar bilan cheklanmay, balki insonning ruhiy va axloqiy sifatlarini ham rivojlantirishi kerak. Ibn Sina esa, oʻzining "Kitob al-Shifa" asarida taʼlimni ilmiy va maʼnaviy jihatdan birlashtirib, oʻquvchilarga tasavvuf, mantiq, tabiatshunoslik, va boshqa fanlar orqali insonning aqliy va ruhiy imkoniyatlarini kengaytirish zarurligini taʼkidlagan.¹

Sharq uygʻonish davrida pedagogik yondashuvlar va taʼlim metodlari ham oʻzgardi. Anʼanaviy oʻqitish usullari, yaʼni muallimlar tomonidan maʼruza qilish va talabalar tomonidan eslab olish usuli keng tarqalgan boʻlsa-da, asta-sekinroq ilmiy

¹ Khojimatov, O. K., Bussmann, R. W., & Gafforov, Y. (2023). Uzbekistan—ecosystems, biodiversity, history and culture. In *Ethnobiology of Uzbekistan: Ethnomedicinal Knowledge of Mountain Communities* (pp. 3-37). Cham: Springer International Publishing;

tadqiqotlar va eksperimental yondashuvlar ham ishlab chiqildi. Al-G‘azzoliy o‘z asarlarida talabalarni mustaqil fikrlashga undagan, o‘quvchilarni faqat muallimning fikriga amal qilishdan saqlanishga chaqirgan. Bu pedagogik yondashuv mustaqil fikrlash va tanqidiy yondashuvni rivojlantirishga yordam berdi.

Ibn Sina va Al-Farobiy o‘zlarining pedagogik yondashuvlarida ilmiy metodlarning hamda mantiqiy tafakkur asosida o‘qitishning ahamiyatini ta’kidladilar. Masalan, Ibn Sina tibbiyot va falsafani o‘rgatishda mantiqiy tahlil va tajriba asosida fikr yuritish usullarini qo‘llagan. Bu pedagogik yondashuvlar o‘qituvchining nafaqat ma’lumot beruvchi, balki yo‘l ko‘rsatuvchi sifatida rolini kuchaytirgan.

Sharq uyg‘onish davrida ta’lim nafaqat individual shaxsni rivojlantirish, balki jamiyatning ijtimoiy, axloqiy va ma’naviy hayotini yaxshilash vazifasini ham o‘z zimmasiga oldi. Pedagogik yondashuvlarda ta’limning ijtimoiy funksiyasi, ya’ni jamiyatda adolatli, axloqli va ilmiy insonlarni tarbiyalashning ahamiyati ham ta’kidlangan. Al-Farobiy, masalan, "madina al-fazila" (ideal shahar) g‘oyasida, jamiyatdagi barcha a’zolari ta’lim orqali ma’naviy jihatdan boyitish va ularni jamiyatning to‘g‘ri va adolatli ishlashiga hissa qo‘shish zarurligini ifodalagan.²

Sharq pedagogikasining hozirgi zamon ta’limiga ta’siri

Sharq uyg‘onish davrida shakllangan pedagogik yondashuvlar va ilmiy g‘oyalar bugungi zamon ta’limiga sezilarli ta’sir ko‘rsatdi. Pedagogika sohasidagi izlanishlar, ayniqsa, Sharq olamida olib borilgan ilmiy va falsafiy tadqiqotlar, hozirgi ta’lim tizimlarida o‘qitish metodologiyasiga, o‘quvchilarning rivojlanishiga va pedagogik tamoyillarga muhim ta’sir o‘tkazgan. Ushbu ta’sirlar nafaqat Sharq mamlakatlarida, balki butun dunyo bo‘yicha ta’lim tizimlarini yangilash va takomillashtirishga yordam berdi. Sharq pedagogikasining hozirgi zamon ta’limiga ta’siri bir necha asosiy yo‘nalishlarda o‘z aksini topgan.

Sharq pedagogikasida ta’lim nafaqat bilim berish, balki shaxsni ma’naviy va axloqiy jihatdan shakllantirish vazifasini ham bajaradi. Al-Farobiy, Ibn Sina, Al-G‘azzoliy kabi mutafakkirlarning pedagogik g‘oyalari bugungi kunda ham ta’lim tizimlarida keng qo‘llaniladi. Hozirgi ta’limda shaxsni faqat bilim bilan emas, balki

² Al-Farobiy. Al-Madina al-Fazila;

uning axloqiy tarbiyasi, ijtimoiy mas'uliyatini o'rgatish ham zarur deb hisoblanadi. Bu pedagogik yondashuvlar ta'lim jarayonining maqsadlarini kengaytirib, o'quvchilarga nafaqat ilmiy bilimlar, balki to'g'ri va adolatli hayot tarzini o'rgatishni ta'minlaydi. Pedagogikaning bu ma'naviy-o'quv jihati hozirgi zamon ta'lim tizimida shaxsga yo'naltirilgan, hamda uning ijtimoiy va axloqiy javobgarligini oshiruvchi tamoyillarga asoslanadi.³

Sharq pedagogikasining yana bir muhim ta'siri, o'quvchilarning mustaqil fikrlashga va o'z fikrini tahlil qilishga bo'lgan yondashuvi bo'lib, hozirgi ta'lim tizimida ham keng qo'llaniladi. Ibn Sina va Al-Farobiy o'z asarlarida bilim olishning faqat o'rganish jarayoniga emas, balki o'rganilayotgan ma'lumotlarni mustaqil ravishda tahlil qilish, savol berish, mantiqiy tafakkur bilan yondashish zarurligini ta'kidlaganlar. Bu pedagogik yondashuv hozirgi ta'lim tizimlarida ham amalda bo'lib, o'quvchilarga faqat ma'lumotni yodlash emas, balki uni tahlil qilish, izlanishlar olib borish, yangi bilimlarni o'zlashtirishga undaydi. Bugungi ta'limda o'quvchilarning kreativlik va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga katta e'tibor berilmoqda.⁴

Xulosa

Sharq uyg'onish davrida pedagogika sohasida shakllangan g'oyalar va yondashuvlar hozirgi zamon ta'limiga katta ta'sir ko'rsatdi. Pedagogik ilmning rivojlanishi, ayniqsa, Sharqdagi mutafakkirlarning ilmiy va falsafiy ishlarining samarasi sifatida ta'limni faqat bilim olish jarayoni emas, balki insonning ma'naviy, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlovchi tizim sifatida ko'rish zarurligi qayd etilgan. Sharq pedagogikasining hozirgi ta'limga ta'siri, o'quvchilarni nafaqat ilmiy jihatdan, balki ma'naviy va axloqiy jihatdan ham rivojlantirishga yo'naltirilganligi bilan ajralib turadi.

Bugungi kunda ta'lim tizimlarida o'quvchilarga mustaqil fikrlash, tahliliy yondashuv va ijtimoiy mas'uliyatni o'rgatish, shuningdek, ta'limning madaniy va

³ Hasanboyev, J., To'raqulov, X. A., Alqarov, I. S., Usmonov, N. O., & Hasanova, M. T. (2011). „Pedagogika (pedagogika nazaryasi va tarixi). O'zR Oliy va o'rta ta'lim vazirligi Toshkent Nashir;

⁴ Хайдаров, С. (2023). Pedagogik faoliyatda o'qituvchi o'zida kompetentlik sifatlarini shakllantirishi. Цифровизация современного образования: проблема и решение, 1(1), 64–67;

axloqiy o'lchamlariga e'tibor qaratish davom etmoqda. Sharq pedagogikasining tizimli, bosqichma-bosqich va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvi, bugungi ta'lim tizimlarida o'quvchilarning rivojlanish bosqichlari va ehtiyojlariga mos ravishda qo'llanilmoqda. Pedagogik ilmda mustaqil fikr, kreativlik va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlar ham Sharq pedagogikasining muhim ta'siri sifatida ta'kidlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sulaymon Amirqulovich Xaydarov. (2024). O'quvchilarni tarbiyashda ijtimoiy fanlarni o'qitishni didaktik imkoniyatlari. SCIENCE AND EDUCATION SCIENTIFIC JOURNAL. 5.1.B.271-275.
2. Хайдаров, С. (2023). Pedagogik faoliyatda o'qituvchi o'zida kompetentlik sifatlarini shakllantirishi. Цифровизация современного образования: проблема и решение, 1(1), 64–67.
3. Хайдаров, С. А. (2023). ТАРИХ ДАРСЛАРИДА САНЪАТ АСАРЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ УСУЛЛАРИ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(1/2), 92-96.
4. Хайдаров С. (2024). Spiritual influence on child education in families. Web of Teachers: Inderscience Research. 2 (11). 203-205.
5. Хайдаров С. (2025). Oilalarda farzand tarbiyasiga ruhiy ta'sir etkazish. Modern Education and Development. 3 (17). 23-27.
6. Khaydarov S.A. (2025). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. Modern Education and Development. 3 (17). 28-33.
7. Haydarov S.A. (2025). Ijtimoiy-gumanitar fanlarda raqamli metodlardan foydalanish yo'llari. NEW RENAISSANCE international scientific journal. 2(1). 91-94.